

I Anledning af »Meddelelsens Dialektik«*

af NIELS THULSTRUP

Den foreliggende Undersøgelse udfylder paa en smuk Maade et Savn i den ofte vanskeligt overskuelige og svært tilgængelige moderne Kierkegaard-Forskning. Ganske vist siger den efter min Opfattelse ikke paa hvert eneste Punkt det sidste Ord, der kan være at sige om de mange Problemer, som rejser sig ved ethvert nærmere Studium af Kierkegaard, hvilket Forfatteren antagelig vil være enig med mig i eller i hvert Fald blive enig med mig om; men der fremføres saa mange og vægtige Argumenter for Tesernes Rigtighed, at det med det samme maa siges, at hans Bog bliver meget vanskelig at komme udenom i den fremtidige Forskning.

I ældre Tid var, som man vil vide, den biografiske og psykologiske Interesse for Kierkegaard dominerende, i hvert Fald her i Skandinavien, medens man i vore Dage i langt højere Grad end tidligere har samlet sig om at tolke og vurdere Kierkegaards Tankeverden, undersøge dens Forudsætninger, spore dens Eftervirkninger. Man har i de senere Aar – naar man ser bort fra populariserende Introduktioner, som har deres særlige Funktion – været langt mindre dristig end man var tidligere til at skrive sammenfattende Fremstillinger af den Kosmos, som Kierkegaards Værk er. Derimod har en lang Række, indbyrdes overordentlig forskellige, Specialundersøgelser set Dagens Lys.

Paa dette Felt har svenske Forskere, hidtil især Teologer, men ogsaa Filo-sofihistorikere og Litteraturforskere, ydet en betydelig Indsats. Det maa

* Oppositionsindlæg 28. April 1962, Lunds Universitet, ved Lars Bejerholms Disputats »Meddelelsens Dialektik, Studier i Søren Kierkegaards teorier om språk, kommunikation och pseudonymitet« (Publications of the Kierkegaard Society, Copenhagen 1962, 329 pp., Munksgaard). – Mit Indlæg trykkes her med enkelte, formelle Ændringer og Udeladelser.

være tilstrækkeligt her blot at nævne de to, indbyrdes saa forskellige Mænd som Torsten Bohlin og Valter Lindström.

Saa meget betydningsfuldt der end er præsteret, ikke mindst indenfor det begrebsanalytiske Studium, lige saa meget staar der dog endnu tilbage, hvilket Forfatteren antagelig ikke vil være uenig med mig i. Ogsaa paa et andet Felt, som har nær Berøring med det nævnte, hvilket ogsaa tydeligt fremgaar af Forfatterens Bog, nemlig de genetisk-historiske Undersøgelser, er der ydet en hel Del udmærkede Bidrag i de senere Aar; men ogsaa der savnes meget. Med Rette bemærkes dette da ogsaa flere Steder i Bogen, fx om Hegel-Problemet og Platon-Problemet (p. 121 og 190).

Af de vanskelige og betydningsfulde Spørgsmaal, som ikke hidtil har været gjort til Genstand for Undersøgelse i en Monografi – selv om enkelte Punkter ofte har været behandlede i andre Sammenhænge eller i mindre Afhandlinger – er det, som Forfatteren har valgt at behandle, et meget væsentligt. Det er det ikke blot, fordi Kierkegaard selv lagde betydelig Vægt særligt paa »Meddelelsens Dialektik« og paa Spørgsmaalet om Pseudonymitet, men ogsaa fordi det frembyder et reelt Problem ved Forstaaelsen og Vurderingen af hans Værk i Totalitet og i Detailler, hvilket de mange, indbyrdes ikke blot forskellige, men uforligelige Tolkninger viser. Man kan – for nu blot at nævne et enkelt Exempel – tænke paa, hvor forskelligt Platon-Problemet er tolket af Søren Holm og af Johs. Sløk, eller hvor forskelligt Ritschl, Anz, Forfatteren og andre har søgt at løse Problemet om Kierkegaards Forhold ikke blot til den græske, men ogsaa til den tyske Idealisme, især i Hegels Udformning. Her er ikke blot Uenighed om, hvorledes og hvorfor Kierkegaard meddelte sig som han gjorde, men ogsaa om Meddelelsernes Indhold og deres Forhold til andre Tænkeres og Traditioners Meddelelser.

*

Selve Valget af Emne finder jeg da centralt og ikke mindst af betydelig hermeneutisk Interesse; men selv om det med megen Ret er afgrænset skarpt, saa har det – selvfølgelig – været uundgaaeligt for Forfatteren ikke ogsaa at omtale, i hvert Fald strejfe det, som Kierkegaard gennem sit Værk havde til Hensigt at meddele, indirekte og direkte, altsaa selve hans Tankeverden, hans Filosofi og hans Forkyndelse. Forfatteren er da ogsaa ganske klar over

den nære Sammenhæng mellem det ydre og det indre i Værket, nævner selv (p. 27), at den Isolering, han foretager, er fiktiv, men afstaar fra i denne Undersøgelse at indplacere Kierkegaards Teorier om Sprog, Kommunikation og Pseudonymitet i hans øvrige Tankeverden.

Hvad nu denne Tankeverden angaar, saa savner jeg, skønt jeg meget vel forstaar Forfatterens Ønske om et skarpt afgrænset Objekt for Undersøgelsen, en klart formuleret Totalkonception af den, og jeg savner den ikke blot, fordi den – blot skematisk fremstillet paa nogle faa Sider – antagelig kunde have givet Afhandlingen mere Fylde, Baggrund, Perspektiv, men ogsaa fordi Forfatteren jo paa en lang Række Enkeltpunkter indenfor sit valgte Emne sammenligner Kierkegaards Anskuelse med ældre og samtidige Tænkere, som bl. a. Hamanns Opfattelse af Sproget (p. 41 ff.), Hegels Opfattelse af Forholdet mellem Indhold og Udtryk (p. 74 ff.), Sibberns Distinktion mellem Førstehaands- og Andenhaandskundskab (p. 149 ff.) og andre.

Denne »loci-Metode«, om jeg maa anvende et Udtryk fra Teologihistorien, er ganske vist saare almindelig i denne og tilsvarende Undersøgelser saavel som fx i Kommentarer til Kierkegaards Værker; men selv om man ved Anvendelse af denne Metode kan finde ubestridelige Sandheder, og Forfatteren har fundet adskillige og hidtil upaaagtede Sandheder af denne Art, hvilket ikke er nogen ringe Fortjeneste, saa maa dog efter min Opfattelse denne Metode komplementeres med en mere systematisk. Man maa, for nu at bruge Anders Nygrens Udtryk, gøre sig Grundmotiverne hos de forskellige Tænkere, ikke blot hos Kierkegaard, klare, og havde Forfatteren gjort dette – om ikke i denne Bog, saa under sine Forstudier – saa vilde han antagelig langt skarpere end det nu gennemgaaende er Tilfældet i hans Bog have pointeret, at selv om der ofte kan findes endog meget vidtgaende Overensstemmelse i Detailler, kan dog Uoverensstemmelsen, ja Inkommensurabiliteten være fundamental, saaledes som jeg mener, at det er Tilfældet med Kierkegaards Forhold baade til den ældre Spekulation og til den, som han selv kaldte den moderne.

I denne Sammenhæng kan det ogsaa bemærkes, at der savnes en fyldigere, samlet Drøftelse af de almindelige og specielle hermeneutiske Problemer, der jo netop i de senere Aar debatteres saa ihærdigt baade blandt Filologer, Filosofer og Teologer; men Navne som fx Emilio Betti, O. F. Bollnow eller H.-G.

Gadamer synes ganske ukendte for Forfatteren. Sagt i Almindelighed vilde den foreliggende Bog efter mit Skøn have vundet i Kvalitet, hvis saadanne systematiske Overvejelser var gaaet forud og, i begrænset Omfang, havde fundet Plads i selve Fremstillingen, helst i Indledningen. Man vil antagelig give mig Ret i denne Betragtning, hvis man læser fx de to meget korte Kapitler (p. 129-37 og 182-85) om Kommunikationens Genstand og om Kierkegaard som Maieutiker.

Indenfor sin frivillige, men altsaa efter min Vurdering lidt for snævre, Begrænsning af Emnet bevæger Forfatteren sig med Sikkerhed, og Dispositionen – der jo særlig i Kap. II knytter sig nøje til den af Kierkegaard anlagte, som han atter har laant fra Sextus Empiricus via Tennemanns Filosofihistorie – er som Helhed harmonisk og vel afrundet. Sagt i al Korthed og Almindelighed finder jeg Afhandlingens Sprog letflydende, klart og eentydigt. Det er, for nu at tale med Kierkegaard, direkte og ligefrem, somme Tider meget ligefrem Meddelelse. Der er intet dobbeltydigt eller underfundigt hos Forfatteren. Det Ydre er det Indre. Det er hans Force som videnskabelig Skribent, men samtidig hans Svaghed som Læser og Tolker af Kierkegaard. Han har en ret udtalt Tilbøjelighed til at læse kun efter Bogstaven, ikke altid efter Aanden, og skulde jeg sammenligne Forfatteren med et kierkegaardsk Pseudonym, da kunde det hverken blive med Frater Taciturnus eller Nicolaus Notabene, men fx med Assessor Vilhelm, den brave Sjæl.

Forfatterens Fremstillingsform er, bortset fra Indledningen, ret bred, og vi faar hyppigt, vel ogsaa lovlig hyppigt, baade Forhaandsmeddelelser om, hvad vi kan vente undersøgt i det følgende, og efter de omhyggelige Redegørelser ogsaa Sammenfatninger af de opnaaede Resultater. Egentlige Gentagelser er der ikke Tale om, blot en sindig Fremgangsmaade, der naturligvis for Læseren er en Behagelighed i den Forstand, at Bogen uden større Vanskelighed kan tilegnes og forstaas blot ved een Gennemlæsning.

Den Debat, der i Bogen føres med tidligere Forskere, er – i de Tilfælde fra forskellige Omraader, som jeg har undersøgt – korrekt og loyal, og i Almindelighed er hans Fortrolighed baade med det omfattende Kildemateriale og med den ikke mindre omfattende Forskning betydelig, selv om han – hvad der er vanskeligt at undgaa – har overset et og andet.

Efter disse Bemærkninger om Bogen som Helhed skal jeg nu nævne en Række enkelte Punkter, hvortil jeg har korrigerende, supplerende Noter eller blot Spørgsmaal at gøre.

Først nogle Petitesser som de uudryddelige Trykfejl:

p. 39 Note 3 skal staa: Indbydelsesskrift	
p. 42 forstyrrea	skal være: forstyrrer
p. 53 allehande	skal være: allehaande
p. 78 Romantische Ironie	skal være: romantische (ogsaa p. 327)
p. 81 Inklædning	skal være: Indklædning
p. 87 et slags	skal være: Slags
p. 88 smæk	skal være: Smæk
p. 89 Note: Sanhed	skal være: Sandhed
p. 143 omsaa	skal være: om saa
p. 145 fomuleras	skal være: formuleras
p. 165 Re-lexionen	skal være: Reflexionen
p. 187 vækte	skal være: vakte
p. 263 forsaaet	skal være: forstaaet
p. 269 Ia	skal være: Ja
p. 277 forskjellige	skal være: forskellige
p. 301 kristendomsuppfattning	skal være: -doms-
p. 303 sidtste	skal være: sidste
p. 307 æsthetic	skal være: aesthetic (ogsaa fx 320)
p. 311 follws	skal være: follows
p. 313 wherefor	skal være: wherefore
p. 317 Government	skal være: Government
p. 324 folkekirke	skal være: Folkekirke

Dernæst Realiteterne:

Man kan her vælge sit Udgangspunkt i en Detaille, kun en Detaille ganske vist, men en betydningsfuld og perspektivrig.

Forfatteren siger (p. 135), at Kierkegaards Teori, at Sandheden er en Væren, paa dette [det af Forf. omtalte] Punkt har en Tilknytning til Kants Religionsfilosofi og til Fichtes praktiske Idealisme.

Udtalelsen knytter sig til Tolkningen af Kierkegaards Kommentarer til Centrumhegelianeren J. E. Erdmanns »Vorlesungen über Glauben und Wissen«, der udkom i Sommeren 1837, og som Kierkegaard arbejdede sig igennem fra Begyndelsen af November og til Midten af December samme Aar. Som bekendt har tidligere især Hirsch (»Kierkegaard-Studien« II, 1933, 530-39) beskæftiget sig med Kierkegaards Læsning af dette Skrift, som Erdmann – visselig ikke med Urette – selv senere betegnede som et umodent

Produkt (»Grundriss der Gesch. der Philosophie« II, 3. Aufl., 1878, 646).

Vi maa her skelne mellem flere forskellige Ting, nemlig a) Kants Religionsfilosofi, b) Fichtes praktiske Idealisme, som Forf. kalder den, c) Erdmanns Gengivelse deraf, d) Kierkegaards Bemærkninger dertil (ogsaa influerede bl. a. af Martensens Omtale af Kant og Fichte paa Forelæsninger), e) Bejerholms Gengivelse og Tolkning af Kants, Fichtes og Kierkegaards Anskuelser, en Gengivelse, der – foruden af Kilderne – forekommer mig influeret ogsaa af nyere Fremstillinger af Religionsfilosofiens Historie. Sagen kompliceres noget derved, at Forfatteren her – undtagelsesvis – er meget sparsom med Kildehenvisninger og udtrykker sig uhyre kortfattet.

Jeg er i den ulykkelige Situation at maatte tilstaa, at jeg ikke i Kants »Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft« kan finde, hvad Forfatteren maatte have tænkt paa, og lige saa lidt har jeg kunnet finde det hos Fichte, hverken i »Die Anweisung zum seeligen Leben«, som det ligger nærmest at søge det i, eller i den tidligere, altsaa »Die Bestimmung des Menschen«. Derimod kan, til en vis Grad, Kierkegaards Bemærkninger, især Pap. II C 49 fra 12. Dec. have givet Forfatteren en Anledning til hans Udtalelse, der dog formodentlig ogsaa er influeret af en anden Kilde, af nyere Dato.

Blot saa meget skal her siges om det historiske; men hvad nu Rigtigheden af Bejerholms Karakteristik angaar, om Tilknytningspunktet mellem Kierkegaards Teori om »Sandheden er en Væren« paa den ene Side og Kants og Fichtes Anskuelser paa den anden, saa mener jeg for det første ikke, at man saaledes uden videre kan tale om et Tilknytningspunkt, hvis ikke man refererer til ganske bestemte Steder i de primære Kilder, og for det andet mener jeg, at man ikke saaledes uden videre kan tage en Udtalelse fra Kierkegaards endnu i mange Henseender uafklarede Ungdomsaar og sætte den ind i Sammenhæng med langt senere, gennemreflekterede Udtalelser, fra Udkastet »Johannes Climacus«, fra »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift« og fra »Indøvelse i Christendom«, der atter er skrevet ud fra indbyrdes divergerende Positioner.

Endvidere maa jeg hævde, at Forfatteren paa dette Punkt saa at sige ikke har kunnet se Skoven for lutter Træer, dvs han har her overset, eller i hvert Fald ikke tilstrækkeligt tydeligt fremhævet den meget nære Sammenhæng, som der efter min Opfattelse er mellem bibelsk Sprogbrug – baade gammel-

testamentlig og nytestamentlig – og Kierkegaards, hvad angaar Begrebet Sandhed og – for den Sags Skyld – ogsaa Gudsbegrebet.

Endelig mener jeg, i Overensstemmelse med en anerkendt hermeneutisk Grundregel, at ved Tolkningen af enhver Udtalelse maa man bestandigt have det enkelte Værks Intention, dets Anliggende in mente, samt forstaa dets »Sitz im Leben« – for nu at bruge et Udtryk fra den formhistoriske Skole i nytestamentlig Forskning. Anvender man denne Regel, saa fristes man ikke saa let til at fremhæve Paralleler, fordi man da, ganske vist ikke altid, men efter min Erfaring i hvert Fald meget ofte ved et nøjere Studium ser, at – for nu at tale billedligt – selv om visse Linier løber nogenlunde parallelt et kortere eller længere Stykke, saa er deres Udgangspunkter og Endemaal ofte meget forskellige og i indbyrdes stor Afstand. Havde Bejerholm nøje overholdt denne Regel, var hans Udtalelse formodentlig næppe blevet formuleret, som det nu er Tilfældet.

Man kan saa tage et andet Omraade i Forfatterens Bog frem til Betragtning, fx det som med et bredt og rummeligt Udtryk kaldes Kierkegaards litterære Milieu (p. 13 og passim).

Hvad Omtalen af dette angaar, saa er det mit almindelige Indtryk, at den vidner om et godt Kendskab til de betydeligste Tænkere og Digtere i Almindelighed, og ligeledes til deres Teorier paa de særlige Felter, som behandles i Bogen, altsaa sprogteoretiske, kommunikationsteoretiske og pseudonymitetsteoretiske Problemer.

Hvad jeg derimod gennemgaaende savner, er dels Overblik og Forstaaelse for Totalholdningen hos denne Periodes betydeligste Aander, dels Sans for Nuancer og Differentiering indenfor den spekulative Idealisme.

Exempelvis taler Præses (p. 123) om en »platonisk farvet Idélære« som almindeligt accepteret, og han føjer dertil, at den sokratiske Undervisningsmetode var højt vurderet, bl. a. af Sibbern, Heiberg og Poul Møller.

Nu er ganske vist Udtrykket »platonisk farvet« saa vagt, at man med lidt Held kan bringe meget forskellige filosofiske Standpunkter og Systemer ind derunder; men ved en saadan Subsummering vinder man efter min Opfattelse ikke meget i Forstaaelse af de mange Filosofer dengang, med hvilke Kierkegaard var mere eller mindre – især mere – uenig med.

Selvfølgelig vil jeg gerne være enig med Forfatteren deri, at man satte

Platon højt som Filosof. Det har man jo saa godt som altid gjort, hvor man har haft blot det ringeste Kendskab til hans Tænkning; men een Ting er det at vurdere Platon – det gjorde jo ogsaa Kierkegaard – noget andet er at være Platoniker, og den Betegnelse vil jeg ikke anvende, hverken paa de af Forfatteren nævnte Tænkere eller paa andre i Samtiden, der jo da forøvrigt var influeret fra flere andre Sider. Lad mig blot nævne, selvfølgelig ikke helt tilfældigt, Plotin og Spinoza som Baggrundsfigurer for den tyske Idealisme og den romantiske Skole, direkte betydningsfulde i den tyske og – vist mere indirekte – i den danske.

Andre Steder i Afhandlingen (p. 185-92, især p. 190) siges det, meget rigtigt, at Kierkegaards Kommunikationsteorier utvivlsomt er genetisk beroende af den platoniske Lære om Anamnesis og den (sokratiske) Maieutik, og saa tilføjes det, at en grundig Undersøgelse af Kierkegaards Platonstudium desværre savnes i Kierkegaardlitteraturen. Det er saadan set rigtigt nok; men jeg synes dog godt, at Forfatteren kunde have nævnt i hvert Fald nogle af de Bidrag til en saadan Undersøgelse, som er fremkommet fra forskellig Side i de senere Aar. Selv om der ikke i Emneregisteret i Dr. Himmelstrups Bibliografi – mærkeligt nok forøvrigt – er nævnt noget om Kierkegaard og Platon, skulde det da nok have været muligt at opspore et og andet af Interesse.

Endnu et Punkt, som jeg gerne vil drøfte med Forfatteren, er hans Paa-stand (p. 189) om, at Kierkegaard uden Tvivl har haft sin hegelske Tid, hvilket fx Sibbern omtaler som en Selvfølgelighed.

Uden Tvivl (utan tvekan) er jo et meget kategorisk Udtryk; men noget tvingende Bevis for, at det er berettiget, kan jeg ikke finde, hverken i Sibberns Udtalelse en Menneskealder senere eller i Udtalelserne om Magisterafhandlingen i »Afsluttende uvidenskabelig« og i »Papirer«.

Jeg vil gerne gaa med til, at der – bl. a. i »Begrebet Ironi« – mange Steder er, hvad man kan kalde punktuelt Overensstemmelse mellem Kierkegaard og Hegel (samt visse Hegelianere), baade i Forstaaelse og i Vurdering, fx af Sokrates's verdenshistoriske Rolle og fx af den romantiske Nihilisme; men Totalkonceptionen og Totalholdningen hos de to Tænkere, Kierkegaard og Hegel, er efter min Opfattelse aldeles uensartet. Det vil selvfølgelig føre alt for vidt her at levere Bevis for min Opfattelses Rigtighed; men – med for-

ventet allerhøjeste Tilladelse til at henvise til noget, som jeg selv har publiceret – saa har jeg dog allerede i en lille Skitse til en Undersøgelse, publiceret i »Theologische Zeitschrift«, og som Forfatteren andetsteds henviser til, antydet, hvorfor jeg har denne Opfattelse. Maa jeg saa iøvrigt blot raade Forfatteren til omhyggeligt at studere Kierkegaards Udkast til en Studenterkomedie, »Striden mellem den gamle og den ny Sæbekielder«. Den vil muligvis kunne rokke ham i hans Sikkerhed!

Ogsaa andre Steder udtrykker Forfatteren sig meget summarisk, hvor man kunde have ønsket en noget mere fyldig Omtale. Det gælder saaledes fx Problemet om Forholdet mellem den platoniske, den hegelske og den kierkegaardske Dialektik (p. 17 m. Bem.). Ganske vist vilde jeg ikke uden betydelige Reservationer have anbefalet Forfatteren en af de nyeste Behandlinger af dette vanskelige Emne, nemlig Rob. Heiss's »Wesen und Formen der Dialektik«; men fx den nylig afdøde florentinske Filosofhistoriker G. C. Braga's Arbejder vilde da nok have været Opmærksomhed værd, ligesom bl. a. B. Heimanns stadig højst læseværdige »System und Methode in Hegels Philosophie« fra 1927; men iøvrigt er der jo her hele tre Disputats-emner for ærgerrige unge Mennesker.

Atter en Detaille maa vække Opmærksomhed, nemlig denne: Forfatteren taler (p. 144 o. fl. St.) om det intuitionistiske Træk i Kierkegaards Erkendelsesteori (kunskapsteori) og siger, at ifølge den kan kun det Lige forstaa det Lige, saaledes som det jo hedder med en helt ordsprogsagtig Vending.

Her er, saa vidt jeg kan se, to Ting blandet sammen og ingen af dem rigtigt forstaaet eller forklaret, nemlig for det første den nyplatoniske Illuminationsteori og for det andet den gamle teologiske Lære om analogia entis. Hylder man den førstnævnte, der jo i forskelligt modificerede Former var antaget Middelalderen igennem i den augustinske Skole, og som – paa sin Vis – blev genoptaget af baade Goethe og Hegel, da maa man, saa vidt jeg skønner, konsekvent ogsaa fastholde en (idealistisk) Monisme – som netop afvises af Kierkegaard blot med Ordene om, at Ligheden maa tilvejebringes. Hylder man den sidstnævnte, Analogilæren, klarest udformet hos Thomas Aquinas (cf. bl. a. Hampus Lyttkens' fremragende Værk derom fra 1952) og i vore Dage især fremført af Erich Przywara, saa kan man konsekvent, som da ogsaa Kierkegaard efter min Opfatelse gør det, fastholde Skabelseslæren

(der eo ipso udelukker en idealistisk Monisme), Læren om Syndefaldet og Læren om Genløsningen – gennem Inkarnationen, hvorved den nødvendige Lighed netop ikke forefindes, men tilvejebringes, i Øjeblikket. For saa vidt man i det hele taget vil tale om en Erkendelsesteori hos Kierkegaard, kan jeg i hvert Fald ikke finde Udtalelsen om »intuitionistiske Træk« træffende, da den maa lede Tanken hen paa en helt anden Verden end den kierkegaardske.

I en Række Sammenhænge omtaler Forfatteren Kierkegaards positive og negative Forhold til Hegel og til forskellige af dennes Disciple; men saa interessant og vigtigt det er, maa jeg udsætte en eventuel Drøftelse af disse vanskelige Spørgsmaal til en anden Lejlighed.

*

De forskellige Detailspørgsmaal, jeg her har berørt, har naturligvis deres større eller mindre Betydning ikke blot for de snævrere Sammenhænge, i hvilke de staar, men ogsaa for Afhandlingens Teser og Resultater, som – selv om mange af dem i det væsentlige staar fast – dog efter min Opfattelse i visse Henseender maa modificeres.

Værdifuldt, men ogsaa meget diskutabelt, er saaledes det første store Kapitel, om Sproget. Ganske vist er ogsaa de to følgende, om Kommunikation og om Pseudonymitet, særdeles solide og indholdsrige; men der bringes, efter min Opfattelse, ikke slet saa meget nyt. Værdien af dem ligger mere i den fornyede Analyse af noget relativt velkendt og i Opgøret med en Række tidligere Forskere.

Paapegningen, i Kapitlet om Sproget, bl. a. af Sprogets Mangler som Kommunikationsmiddel (p. 28 og passim) og den klare Hævdelse af, at Kierkegaard ikke har udformet nogen selvstændig Sprogteori (blandt Samtidens mange, oftest spekulative Forsøg) er fortrinlig. Betegnelsen Intuitionisme, som Forfatteren (p. 30 o. a. St.) anvender om Kierkegaards formentlige Begrundelse for sin Opfattelse, finder jeg, som allerede antydnet, ikke blot uheldig i sin Ubestemthed (thi den kommer, saa vidt jeg kan se, let til at betyde noget i Retning af Subjektivisme = individuel Vilkaarlighed), men misvisende. Det er for mig paafaldende, at Forfatteren, naar han nu har givet sig af med Hamann, ikke har fundet en mere nærliggende – og tilmed rigtigere – Forklaring, nemlig af dogmatisk Art.

Ligeledes finder jeg det værdifuldt, at Forfatteren godtgør, at ifølge de fremførte sprogteoretiske og æstetiske Teorier kan Handling (fx Drama) udtrykke det sprogligt ubeskrivelige (fx p. 31); men det er for mig et Spørgsmaal, om ikke Forklaringen paa dette dog ganske dagligdags og velkendte Fænomen saa at sige er opfundet bagefter, og om ikke ogsaa Kierkegaard, om hvem Forfatteren jo med Rette hævder, at han ikke har nogen selvstændig Sprogteori, har betragtet dette som en Selvfølgelighed og først ret sent er begyndt at ræsonnere og teoretisere over det?

I Afsnittet om »den faktiske Sprogbrug« hævdes det, ganske rigtigt, at efter Kierkegaards Opfattelse er »Begrebet« en »Betydningskonstant«, hvis Indhold ikke er afhængig af konventionelle Definitioner (p. 59), og et Par Sider længere fremme (p. 61) tales paa samme Maade om Begrebet »Kategori« (hvilket ikke udelukker, at Kierkegaards egen »faktiske Sprogbrug« ikke er konstant!).

Det er rigtigt, at saaledes mener Kierkegaard – naar han teoretiserer om Spørgsmaalet, og saaledes mener ogsaa Sibbern, Heiberg (i sine mere lykkelige Øjeblikke, hvor hans klare Forstand ikke blev fordunklet af hegelske Fantasier) og Poul Møller, men Forfatteren har aabenbart ikke bemærket, at for den ægte, hegelske Spekulation er »Begrebet« netop *ikke* nogen Betydningskonstant, men en Variabel, samtidig Tænkningens Redskab og Formaal. Yderligere gælder, at præcis denne Forstaaelse af »das Begriff« er en Forudsætning for selve Systemet, og netop dette har Kierkegaard meget vel forstaaet (fx i »Efterskrift«) – og kritiseret. Jeg kan blot henvise til den bekendte Udtalelse om »Begrebet« i »Bogen om Adler« (Pap. VII, 2 B 235 p. 159).

Forfatteren hævder endvidere (p. 70-72): for det første, igen meget rigtigt, at Kierkegaard ikke har nogen særegen æstetisk Teori, at i Kierkegaards Ontologi og »kunsapspsykologi« har Sproget sin Plads i Reflexionens Sfære [der forøvrigt ikke er ganske det samme som fx Hegel forstaaer ved »Reflexion«, dvs Forstand, lavere end Fornuft], at religiøse og etiske Forhold – der har Kierkegaards Hovedinteresse – sprogligt maa udtrykkes i Paradoxer, og endelig, at dette Synspunkt har Forbindelse med de i Datiden gængse æstetiske Skemaer (hvorfors maa huskes, hvad Forfatteren da ogsaa gør, at »Æstetik« dengang var et mere omfattende Begreb end det normalt er i vore Dage).

Rigtigheden af alt dette vil jeg i og for sig ikke bestride; men jeg vil dog stille Forfatteren det Spørgsmaal, om dog mon ikke Rækkefølgen af disse Synspunkter, og dermed Kierkegaards Begrundelse, faktisk er en anden? Er det mon ikke saaledes – og Besvarelsen af dette Spørgsmaal har Betydning ikke blot for denne snævrere Sammenhæng, men for hele Bogens Problematik – at Kierkegaards polemiske Situation, der atter er bestemt af Forskellene i hans og hans Samtids Udgangspunkter og Maalsætninger, forklarer, hvilke Midler (sprogliche, kommunikatoriske og andre, herunder de pseudonymitetsmæssige) han fandt maatte bringes i Anvendelse, og paa hvilke Omraader, han – saa at sige undervejs – maatte anstille sine egne teoretiske Betragtninger eller overtage andres (fx angaaende Sproget) for saa at bruge dem i sit eget Formaals Tjeneste?

Hvis jeg har Ret i denne Betragtning, saa mener jeg, at dermed tilstrækkeligt forklares, hvorfor han fx ikke opstillede nogen særlig sproglig eller æstetisk Teori, men at han hjalp sig paa disse Felter, saaledes som han faktisk gjorde og saaledes som Forfatteren stort set meget rigtigt har gjort Rede for i sin Undersøgelse.

At jeg har Ret, det mener jeg kan ikke blot sandsynliggøres, men godtgøres ved Analogislutninger fra andre Omraader i hans Tankeverden end dem, som Forfatteren i den foreliggende Bog har beskæftiget sig med: man kan ikke hos Kierkegaard finde nogen særlig Erkendelsesteori, eller nogen særlig Dogmatik – fordi han ikke, i den polemiske Situation, han befandt sig i, og med det Hovedformaal, han satte sig for sit Forfatterskab, havde nogen tvingende Grund til at arbejde paa disse Felter efter Skik og Brug.

Dette implicerer, at jeg ikke kan give Forfatteren Ret, naar han (p. 111) hævder, at Kierkegaards Lære om det religiøse Paradox er en religionsfilosofisk Konsekvens af hans æstetiske, erkendelsesteoretiske og psykologiske Teorier. Efter min Opfattelse er det derimod Paradoxet sensu strictissimo, der bestemmer disse Teorier, og som angiver Maalestokken for dem. Om det saa er rigtigt at gøre saaledes som Kierkegaard, det er selvfølgelig et helt andet Spørgsmaal, som jeg ikke her kan tage op til Drøftelse.

Med disse sidste Bemærkninger er jeg færdig for denne Gang med Bejerholms Bog.

Det maa i tilstrækkelig Grad være fremgaaet af mine Bemærkninger, at

selv om jeg mener, at Undersøgelsen i flere Henseender trænger til Supple-
menter og Korrektiver, saa er den, saaledes som den foreligger til Bedøm-
melse, gennemført med Stringens og baseret paa solid Lærdom baade inden-
for og udenfor det kierkegaardske, og jeg vil da gerne slutte med hjerteligt
at gratulere Forfatteren med hans Resultat og opfordre ham til endelig at
fortsætte sine saa heldigt paabegyndte Kierkegaard-Studier.